

E E V A L I N D É N

Suomen kielen sanajärjestysuudistuksesta ja sen toteuttamisesta käytännössä

Suomen kirjakielen sanajärjestystä on 50 vuotta uudistettu ja varsinkin 1930-luvulta alkaen hyvin määrätietoisesti. Tärkeimmät muutokset ovat koskeneet 1) inversion käyttöä verbinmääritteellä alkavissa lauseissa ja jälkilauseissa sekä 2) verbin ja sen määritteen keskinäistä järjestystä eräissä lausetyypeissä.

I

Verbinmääritteellä alkavissa lauseissa ja jälkilauseissa on pyritty sellaiseen suoran ja epäsuoran sanajärjestyksen vaihteluun, että suoraa sanajärjestystä käytettäisiin, jos subjekti (myös muu loogillisen subjektin edustaja ja passiivimuodon objekti) on definiittinen, mutta epäsuoraa, jos se on indefiniittinen. Epäsuora sanajärjestys olisi asianmukainen myös definiittisen subjektin yhteydessä silloin, kun sille tulee tavallista suurempi paino.¹ Uudistus koski siis lauseita, joissa ruotsin ja saksan tapaan oli yleensä käytetty inversiota. Käytännössä subjektin painottomuuteen tai painollisuuteen perustuvaa suoran ja epäsuoran sanajärjestyksen vaihtelua ei ole onnistuttu vakiinnuttamaan. Muutosta kirjakielen sanajärjestyksessä on kylläkin tapahtunut. Suoraa sanajärjestystä näkee näissä lausetyypeissä nykyisin yleisesti, mutta hyväksytyin normin mukaiseksi sen ja epäsuoran sanajärjestyksen suhde ei ole tullut. Saadakseni nykyistä käytäntöä valaisevaa esimerkistöä tarkastin Lauri Viljasen teoksen »Henrik Ibsen. Elämä ja draamat» (Porvoo 1962). Teos oli tarkastelun pohjaksi sopiva sanajärjestykseltään vaihtelevien lausetyyppiensä ansiosta. Lisäksi tärkeä näkökohta: eräiden havaintojen perusteella päätelin, ettei kustantajan kielentarkastaja ollut korjannut tekijän sanajärjestystä.

Tarkastelen teoksen inversiolauseita.² Ryhmittelen ne siten, että voin ensin tutkia subjektiin päättyviä lauseita (esimerkkiryhmät 1—4) ja sitten erikseen lauseita (ryhmä 5), joissa predikaatin täydentämiseksi välttämättömiä määritteitä on subjektin jäljessä.³

1) Lauseita, joiden predikaatti ilmaisee olemassa olemista tai olemaan tulemista. Tavallisesti lause alkaa jollakin edellä esitettyyn liittyvällä paikan, joskus ajan adverbialilla, mutta sellaisiakin on, joissa finiittiverbi on ensimmäisenä.

¹ Vrt. E. A. Saarimaa, Huonoa ja hyvää suomea, Porvoo 1930, s. 89—. Kielenopas, Porvoo 1947, s. 198—. Virittäjä 1947 s. 334. Matti Sadeniemi, Vir. 1949 s. 341. Lauri Hakulinen, Vir. 1950 s. 353.

² Kursivoitin lauseet, joihin kiinnitän huomiota. Sitaatteihin kuuluvat teosten nimet panen lainausmerkkeihin; alkuperäisessä tekstissä ne on kursivoitu.

³ Liittotempusten partisiipit luen predikaatin (= finiittiverbin) määritteisiin.

Esimerkkejä. (Subjekti ilmaisee uutta, ennen mainitsematonta:) *Lausumassa on artynyttä lioitteltua* (mts. 142) | *Välillä on pilkahtanut eräs ironisen järkyttävä aihe* (207) | *Mutta luomistytössä tapahtui taiteen psykologian kannalta katsoen merkillinen muodonmuutos* (95) | *Ympäristönä on pieni rannikkokaupunki: runoilijan mieleen olivat palautuneet Grimstadin elämänotot* (154) | *Ensin tapahtuu kuitenkin Arnholmin ja Boletten välienselvitys* (236) | *Tanskan sivistyksen henki oli aikana ennen vuosisadan puoliväliä yllättävässä määrin esteettisvoittoista. Ilmeni eräänlaista taiteellisen ja älyllisen elämänsuhteen yliarvostusta* (36). (Subj. ennen mainittu:) *Ensin saapuu toimittaja Hovstad: hän tahtoi käyttää* — — (189).

2) Predikatiivilla tai predikatiiviadverbiaalilla alkavia lauseita.

(Subj. ennen mainitsematon:) *Runoelman mieleenkäyvimpiä piirteitä on Brandin muuttuminen inhimillisemmäksi* (100) | *Tämäntapainen oli nuoren Brandesin sinänsä kunnioitava arvostelu draamasta* (105) | *Mutta paljon merkityksellisemmäksi tuli ympäristön ja yleensä koko näköpiirin muutos* (124) | *Haakonin tunnusmerkkinä on usko, Skulen tunnusmerkkinä epäily* — — (85). (Subjekti ennen mainittu:) *Mielenkiintoisin henkilö on itse asiassa mainittu Julian Paulsen* (38) | *Dialektisen kehitysnäkemyksen edustajana on runoelmassa mystikko Maksimos, vaikka hän näytelmän tapahtumakulun varrella ei näyttäydäkään erehtymättömänä* (135) | *Vanhan Werlen viimeisenä viettelijänuhrina on ollut juuri Gina Hansen* (203).

3) Objektilla alkavia lauseita.

(Subjekti ennen mainitsematon:) *Nuorta runoilijaa kalvaa epäily, että hänen osakensa tulee unohtus* (20) | *Sen oivalsivat 1850-luvun vaihteen uuden sukupolven nuoret miehet Vinje, Ibsen ja Björnson* (33) | *Hänen mieltään alkoi kiehtoa Norjan 1500-luvun alku* (40) | *Tätä arvoituksellista kuvitelmaa täydentää toinen pienempi runo »Fra mit husliv»* (63) | *Häntä itseään sokaisee turhamaisuus* (131). (Subj. ennen mainittu:) *Gunnar Hersen talossa tapahtuvaa toista näytöstä hallitsee kokonaan intohimoinen Hjördis: hänen tarkoituksenaan näyttää olevan* — — (54) | *Käännekohtaa merkitsisi sitten »Rosmersholm», jossa on vielä sosiaalista satiiria, mutta joka* — — (229).

4) Omaksi ryhmäkseen olen erottanut sellaiset adverbialilla alkavat lauseet, joissa subjekti samoin kuin edellä esitetyissä esimerkeissä on lauseen lopussa, mutta predikaattiosa on laajempi; siinä on alussa olevan adverbialin lisäksi predikaattia täydentävä predikatiivi, predikatiiviadverbiaali tai objekti.

(Subj. ennen mainitsematon:) *Ibsenin Apostata-runoelmassa, hämmentävän rikkaaineistoisessa ja monimielisessä jättiläisdraamassa, on traagillisesti vaikuttavinta juuri korkeavireisen nuoruuden harhautuminen ja sortuminen* (136) | *Paikkakunnan henkilöistä ovat sosiaalisessa katsannossa merkittävimmät kamarieherra Bratsberg, rautatehtaan omistaja eli eräänlainen »ruukinpatruuna», sekä tilanomistaja Monsen* (143) | *Mutta ihmiskuvaukselle tuli merkisevimmäksi odottamaton mieluinen ystävä-vieras* (217) | *Sinä ilmeisestikin on nyt saanut muodon uusi näkemys ihanteen vaatimuksen suhteellisuudesta* (201). (Subjekti ennen mainittu:) *Samaan suuntaan näyttää tietä myös villisorsa-symboliikka, joka aikalaisista muuten tuntui* — — (211).

Useimmissa esitetyistä esimerkeistä subjekti tarkoittaa jotakin, jota asianomaisessa yhteydessä ei ollut mainittu. Joukossa on kuitenkin myös lauseita, joiden subjekti

ilmaisee tunnettua, ennen mainittua; subjektin erityiseen tähdentämiseen ei niissä nähdäkseni ole ollut mitään aihetta.

Kaikissa näissä inversiolauseissa on subjektina substantiivi. Lyhyt persoonapronomini sijoittuu samantyyppiseen lauseeseen toisin: sanajärjestys on suora. Esim. Helmerin elämistapa on esteettisessä mielessä varsin kehittynyttä. *Sitä epäpersoonallisemmaksi ja sovinnaisemmaksi hän näyttäytyy*, kun suuri ratkaisu tempaa hänet odottamatta eetiliselle alueelle (166). Mahdollisesti juuri tämäntapaiset lauseet ovat johtaneet päättelemään, että definiittinen subjekti yleensä — myös substantiivi-subjekti — olisi sijoitettava predikaatin eteen. Mielestäni nämä Viljasen inversiolauseet viittaavat siihen, että substantiivi-subjektia ei sanajärjestyskysymyksissä ole ilman muuta rinnastettava pronomini-subjektiin. Jos sanajärjestysuudistuksen vaatimusta noudattaen Viljasen lyhyet definiittiseen subjektiin päättyvät lauseet muutettaisiin sanajärjestykseltään suoriksi, päädyttäisiin seuraavanlaisiin lauseisiin: *Mielenkiintoisin henkilö itse asiassa mainittu Julian Paulsen on | Vanhan Werlen viimeisenä viettelijänuhrina juuri Gina Hansen on ollut | Käännekohtaa sitten »Rosmersholm» merkitsisi*. Suora sanajärjestys on mahdollinen, mutta mielestäni se ei ilmaise sitä, mitä sen teorian mukaan olisi ilmaistava, nim. subjektin painottomuutta. »Korjatut» lauseet eivät painosuhteiltaan ole samanarvoisia kuin lause, jonka subjektina on lyhyt pronomini. Substantiivi, etenkin jos sitä määrittää attribuutti, saa pakosta melkoisen painon. Se että pronomini-subjekti esimerkkilauseessa jää painottomaksi, johtuu nähdäkseni ennen muuta itse sanan vähäisestä kvantiteetista. Rytmin vaatimuksesta pronomini on tullut lausetta aloittavan painollisen adverbiaaliln jälkeen, ja rytmin vaatimuksia vastannee myös se, että painokkaampi substantiivi-subjekti on suhteellisen niukkasäältäöisen ja heikkopainoisen predikaatin jäljessä. Mielestäni Viljasen definiittiseen subjektiin päättyvät lauseet ovat yhtä luontevia kuin ne, joiden subjekti on indefiniittinen. Toisissa subjekti kylläkin vaatii voimakkaampaa painotusta kuin toisissa, mutta voimmehan aloittaakin lauseen definiittisellä subjektilla yhtä hyvin kuin indefiniittisellä.

Se että tekijä esitetyissä tapauksissa aloittaa lauseensa verbinmäärätteellä, riippuu lauseyhteydestä. Huomattakoon, että inversiolauseetta aloittavana verbinmääritteenä tai sen osana usein on pronomini, joka viittaa johonkin edellä mainittuun. Lisäesimerkkejä:

Meillä on liian mieto käsitys ns. tanskalaisesta »gemyytistä». *Sen tunnusomaisimpia ilmauksia oli näihin aikoihin viljeltyynyt ironia ja komiikantaju* (36) | *Hänen keskustelutoverinaan on nuori kuvanveistäjä Lyngstrand*, joka on hoitamassa terveyttään kylpyläkaupungissa (231) | Balladista »Terje vigen» tuli Ibsenin suosituin runo, eikä se ole ihme. *Sitä kannattaa yksinkertainen, voimakas tunne*, siinä on norjalaista merenhenkeä ja karua miehuutta (67).

Muillakin tavoin verbinmäärite yhdistää lauseen edellä olevaan. Esimerkkejä:

Paljon laajakantoisempi [vertailun kohde edellä] *on olettamus*, että Ibsen olisi pukeut draamarunoudeksi Kierkegaardin ajatuksia (105) | Furian draamallinen ilmestys on kuin salatajunnasta kohonnut kuva hänen [Catilinan] omasta sielustaan, tunnon-

soima, josta ei ole muuta pääsyä kuin itsetuhon hurja unohdus. *Toisena vaihtoehtona olisi kyllä paluu idylliin, jota väsymättömästi rakastava Aurelia lupaa* (26) | Hän on luvannut suvaitsevuutta kristittyjä kohtaan, mutta suuressa hallitsijanvastaanotossa hänen täytyy käskeä tutkimaan entisen järjestelmän väärinkäytöksiä. Se on kohtalokas aloite. *Mutta yhtä tärkeä on Julianuksessa ilmenevä sisäinen kehityskäänne* (130—).

Ajatusyhteys on tuonut verbinmääritteen lauseen alkuun ja siten johtanut inversioon.

5) Inversiolauseita, joissa finiittiverbin täydentämiseksi välttämättömiä määritteitä on subjektin jäljessä. Esimerkkejä:

(Subj. ennen mainitsematon:) *Hänen parhaimmista huveistaan on hänen lempisiskonsa Hedvig kertonut mielenkiintoista ja oireellista* (14) | *Toimistopulpetin ääressä seisoo Kaja Fostli, Ragnarin morsian, kirjoittamassa pääkirjaan* (262). (Subj. ennen mainittu:) *Milloin Julianus luopio alkoi aikaisintaan askarruttaa Ibsenin ajatuksia, siitä on Dietrichson tallettanut tiedon* (124) | *Solnessin, joka murtaa kaikki muut, murtaa Hilde nuoruuden kovuudella* (268) | *Sen joutuu jopa valoisa Haakon huomaamaan* (84—) | *Tässä kohdassa saapuu rouva Sörby hyvästelemään* (207) | *Tämäntapaista ajatuksia vaistosta olivat aikanaan romantikot esittäneet* (160) | *Mutta tytön isä oli asiasta tyyten toista mieltä. Kun Rikke vastoin jyrkkää kieltoa oli eräänä päivänä uskaltanut kävelyllä Ibsenin kanssa, tulikin isä vastaan raivoissaan, nyrkki pystyssä* (39) | *Kun molemmat parit — — ovat poistuneet käsikoukkua käyden, jäävät tohtori Wangel ja Ellida kahden* (233).

Tämä inversiotyyppi ei ole teoksessa varsin yleinen. Suora sanajärjestys on epäsuoraa tavallisempi lauseissa, jotka verbinmääritteiden sijainniltaan ovat puheena oleviin inversiolauseisiin verrattavia. Mainitsen esimerkkejä, koska niistäkin näkyy, että subjektin ja predikaatin keskinäinen järjestys on ollut subjektin painosta riippumaton.

(Subj. ennen mainitsematon:) *Pienen maan runoilijoille ulkomaanmatkat ovat vapauttavia* (90) | *Sitävastoin eräät miehet astuvat etualalle, kuten näytelmän nimestäkin saattaa arvata* (53) | *Ibsen huomasi parhaaksi vaihtaa proosan runoasuun, siinä hänen henkevyytensä ja iskuvoimansa vasta pääsivät täysin oikeuksiinsa* (69) | *Näytelmän alkaessa naisellinen keskushenkilö, kaunis kenraalintytär, palaa häämatkalta ulkomailta miehensä, tiedemiehen Jörgen Tesmanin kanssa* (246) | *Kun hyökkäävä, jännittynyt ote ihmisyyden yleiskysymyksistä hellitti, oma mieskohtainen elämä alkoi esittää arkoja tunnevaatimuksiaan* (240). (Subj. ennen mainittu:) *Aivan ilmeisesti Ibsen ratkaisi pulmansa nerokkaasti runoilijana, mutta teorioijanakin hän osui lähelle olennaista* (56).

Teoksessa on pronominisubjektin yhteydessä aina suora sanajärjestys. Olisin odottanut tässä lausetyypissä tapaavani myös epäsuoraa sanajärjestystä. Viljasella on nim. johtolauseissa inversio, ja niissä on muutamia painosuhteiltaan jälkilauseisiin verrattavia: »Niin, siten täytyy nykyaikaisnäytelmän muodostua meillä», *oli hän kirjoittanut luettuaan Björnsonin näytelmän »De nygifte» 1865* (125) | Hänellä

oli mielessä erinäisiä »pirullisuuksia taas», kertoi hän eräälle professorinrouvalle, nuoruudentuttavalle (270).

Aikaisemmin olen Virittäjässä esittänyt kansankielestä merkittyjä verbinmääritteellä alkavia inversiolauseita, joiden subjektina on painoton pronomini. Ne ovat tässä tarkasteltavaa tyyppiä; subjektin jäljessä on predikaattia täydentävä painollinen määrite: ja ma:ito sanottin tavalliseste ri-askaks / ain simmotti vähä e:ri ni:mei ol / — — /!mont mü:t mü:tuks . . . mütti nimès ni / la:psil — — pakàs se u-nhottuma [pyrki se unohtumaan] | sillo ol nit sä:tavil | Ni sillalaila tuli se kiinnis sitte (vrt. Inversioista ja lausepainotuksesta, Vir. 1968 s. 18, 21).⁴

Ajatus, että verbinmääritteellä alkavassa lauseessa uutta ilmaiseva subjekti sijoituisi predikaatin jälkeen, perustuu käsittäakseni havaintoihin, jotka ovat koskeneet olemassa olemista tai olemaan tulemista merkitseviä lauseita.⁵ Niille on yleensä ominaista, että lopussa oleva subjekti ilmaisee lauseen varsinaisen kerrottavan ja saa sen vuoksi huomattavan painon. Niissä lauseissa sen sijaan, jotka tässä ovat tarkasteltavina, subjekti ei samalla tavalla ole lauseen sisällystä hallitseva; sen jäljessä seuraa predikaattia täydentävä määrite (tai määritteitä), mikä tietenkin vaikuttaa lauseen painosuhteisiin. Tätä seikkaa ei luullakseni ole otettu huomioon, kun on tähdennetty, että epäsuoraan sanajärjestykseen aina liittyisi subjektin tavallista voimakkaampi painotus ja että kirjakielessä epäsuoran ja suoran sanajärjestyksen vaihtelulla voitaisiin lukijalle osoittaa, onko subjektiä painotettava vai ei. Sanajärjestyksen ilmaisumahdollisuuksia on käsittäakseni liioiteltu. Tarkattakoon esimerkiksi predikatiiviin päättyvää lausetta *Pienen maan runoilijoille ulkomaanmatkat ovat vapauttavia*. Jos lauseen suora sanajärjestys vaihdetaan epäsuoraan, ei muutos vaikuta predikatiivin sijaintiin: *Pienen maan runoilijoille ovat ulkomaanmatkat vapauttavia*. Kun siis lukija kummassakin tapauksessa jo lausetta aloittaessaan näkee, mitä subjektista lauseen lopussa sanotaan, niin luulisin hänen yleensä painottavan lausetta sillä tavoin, että kieliopillisesta subjektista tulee psykologinen subjekti ja lopussa olevasta predikatiivista psykologinen predikaatti. Lukija katsoo lausetta kokonaisuudessaan ja yhteyttä, mihin se kuuluu, ja siksi ei se, onko subjekti finiitti-verbin edessä vai jäljessä, voine paljonkaan vaikuttaa siihen, minkälaisen painon se saa. Lukija näkee sanat ja painottaa sen mukaan, miten hän niiden ilmaiseman ajatuksen tajuaa.⁶

Kysymyksen valaisemiseksi otan esimerkkejä tekstistä, jonka sanajärjestystä

⁴ Kun mainitussa kirjoituksessa yritin selvittää, mistä johtuu, että verbinmääritteellä alkavissa lauseissa käytettiin sekä suoraa että epäsuoraa sanajärjestystä, kiinnitin huomiota inversiolauseiden predikaattiosan rakenteeseen. Käsitäkseni mukaan kysymyksen ratkaisua olisi etsittävä siitä. Vir. 1968 s. 20—. Vrt. myös Vir. 1952 s. 90—. — Lisätutkimuksia tarvittaisiin.

⁵ Viittaan kirjoitukseeni Inversioista ja lausepainotuksesta, Vir. 1967 s. 359—.

⁶ Lauri Kettunen huomautti tutkimuksessaan »Über die Wortfolge im Finnischen und Urfinnischen» (Suomalaisen tiedeakatemia toimituksia B 81, 3:8; Helsinki 1953), ettei subjektin painotus puheena olevassa lausetyypissä riippunut subjektin ja predikaatin keskinäisestä järjestyksestä, ja tähdensi, että tämä koski subjektina olevaa pronominia yhtä hyvin kuin substantiivia.

kustannusliikkeen kielentarkastaja on korjannut.⁷ Verbinmääritteellä alkavissa lauseissa tekstin kirjoittaja on useimmiten käyttänyt suoraa sanajärjestystä, jälkilauseissa enimmäkseen epäsuoraa. Korjauksia on tehty kumpaankin suuntaan. Esitän lauseet ensin alkuperäisessä asussaan ja sitten niiden korjatun osan.

1. Havaintoon turvautumalla *kielen opetus tapahtuu luontevimmin*. — *tapahtuu kielenopetus luontevimmin*.

2. Tällöin kuitenkin *vain yksi oppilas joutuu aktiivisesti yrittämään kääntämistä*, joten — —. — *joutuu kuitenkin vain yksi oppilas aktiivisesti yrittämään kääntämistä* — —.

3. Kielen oppimisessa *luonnollinen tie kulkee sen (sanan) passiivisesta omaksumisesta sen aktiiviseen hallintaan ja käyttöön*. — *kulkee luonnollinen tie sen passiivisesta omaksumisesta sen aktiiviseen hallintaan ja käyttöön*.

4. Ala- ja keskiasteella *käännös yleensä suoritetaan äidinkielestä vieraaseen kieleen*. — *suoritetaan käännös yleensä äidinkielestä vieraaseen kieleen*.

5. Ensimmäisessä seuraavista esimerkeistä *oppilaiden on opittava käyttämään do-apuverbiä kieltävissä lauseissa*. — *on oppilaiden opittava käyttämään do-apuverbiä kieltävissä lauseissa*.

6. Kun uusi tehtävä on käännetty, *joutuu se nk. syventävän käsittelyn alaiseksi*. — *se joutuu nk. syventävän käsittelyn alaiseksi*.

7. Jos opettaja lupaa — —, *rohkaisee se heikompia oppilaita* — —. — *se rohkaisee heikompia oppilaita* — —.

8. Kun opettaja suunnittelee tällaista käännösharjoitusta, *on hänen parasta aina kirjoittaa se itselleen ensin englanniksi*. — *hänen on parasta aina kirjoittaa se itselleen ensin englanniksi*.

9. Ellei oppilas ymmärrä kysymystä, *sanoo opettaja uudelleen*: — —. — *opettaja sanoo uudelleen*: — —.

10. Jos oikealla tulitikulla sytytetään »piippu» ja Mr. Brown saa käteensä oikean englantilaisen sanomalehden, *on illuusio täydellinen*. — *illuusio on täydellinen*.

Suora sanajärjestys on muutettu epäsuoraksi (esim. 1—5) todennäköisesti sen vuoksi, että subjektiä on pidetty painollisena. Kiinnitän huomiota siihen, että lauseet alkavat adverbialilla, joka ilmaisee aikaisemmasta esityksestä tuttua asiaa. Tällaisen suhteellisen heikkopainoisen adverbialin jäljessä luulisi subjektin riittävän hyvin pääsevän esille. Kahdessa ensimmäisessä esimerkkilauseessa näyttää päinvastoin inversio subjektin painotuksen kannalta epäedulliselta. Subjekti on joutunut lauseen lopussa olevan predikaatin täydentämiseksi välttämättömän painollisen määritteen yhteyteen. Tuskin myöskään lauseissa 3—5 sanajärjestyksen vaihdolla on tavoiteltua vaikutusta. — Palaan näihin lauseisiin tuonnempana.

Esimerkkilauseissa 6—10 — kaikki jälkilauseita — tekijän epäsuora sanajärjestys on muutettu suoraksi; subjekti on definiittinen eikä sen erityiseen painottamiseen ole syytä, joten suora sanajärjestys on uudistusteorian mukainen. Painosuhteiltaan tarkasteltavat lauseet ovat erilaisia. Lauseissa 6 ja 7 subjektina on lyhyt prono-

⁷ Esimerkit ovat yliopettaja Seidi von Hellensin Werner Söderström Oy:n kustannuksella ilmestyneen kirjusen »Englannin kielen opetuksen keskeisiä kysymyksiä» käsikirjoituksesta (ilm. 1957, 80 s.).

Kustannusliike voi kielentarkastusosastonsa kautta merkittäväällä tavalla vaikuttaa kirjakielen kehitykseen, ja sen takia on oletettava, että se oikeakielisyyssuhteissa pyrkii mahdollisimman yhdenmukaiseen ja hyväksytyjen normien mukaiseen käytäntöön.

mini, ja se jää ilmeisesti painottomaksi sekä suoraa että epäsuoraa sanajärjestystä käytettäessä. Vaikeampaa on päätellä, miten sanajärjestyksen vaihdos on vaikuttanut subjektin painotukseen esimerkeissä 8—10. Tällaiset kirjakielessä yleiset jälkilauseet, joista yhdistävä *niin*-konjunktio puuttuu, ovat verrattavissa oratio directan jäljessä käyvään johtolauseeseen. Jälkilauseessa samoin kuin johtolauseessa inversio mielestäni ilmaisee ennen muuta lauseen yhteenkuuluvuuden edellä olevan sivulauseen, resp. oratio directan kanssa. Suora sanajärjestys antaa lauseelle normaalin subjektilla alkavan lauseen leiman, mikä ymmärtääkseni merkitsee, että substantiivi-subjekti saa melkoisen painon.⁸ Muistutan tässä E. N. Setälän johtolauseesta koskevasta lausumasta tutkimuksessa »Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä» (1883). Setälä huomautti, että vaikka substantiivi-subjekti johtolauseessa yleensä oli predikaatin jäljessä, sopi sitä kuitenkin käyttää predikaatin edessä »etenkin, kun tahdotaan enemmän painoa panna lausuvaan persoonaan» (s. 161—). Setälän havaintojen mukaan inversio ei siis merkinnyt subjektin erityistä painottamista; lauseen alussa subjekti päinvastoin sai herkemmin voimakkaan painon. Jos jälkilauseessa käy samoin, mitä pidän todennäköisenä, eivät uudistusteorian mukaiset korjaukset vastaa tarkoitustaan: lukija antaa subjektille pikemminkin liian paljon painoa. Mikäli päätelmäni hyväksytään, lienee myönnettävä, että on luonnotonta koettaa kirjakieleen juurruttaa sellaista käytäntöä, että painoton subjekti käy predikaatin edessä, painollinen sen jäljessä.

Uudistettua sanajärjestystä koskevan säännön johdosta vielä huomautus. Säännön toteuttaminen on käytännössä osoittautunut hankalammaksi kuin alkuaan ehkä oletettiin. Subjektin painollisuus on hyvin suhteellinen käsite. Ensiksikin on epäillettävää, onko lainkaan mahdollista tarkastaa subjektin painoa ottamatta huomioon, minkälaiset lauseen painosuhteet muilta osin ovat. Toiseksi: mitä tekijöitä olisi subjektin painon määrittämiseksi otettava huomioon? Tarkattakoon esim. edellä esitettyjä kielentarkastajan korjaamia lauseita 1—5. Mihin kielentarkastaja on perustanut käsityksensä, kun hän on pitänyt aiheellisena siirtää subjektin predikaatin jälkeen? Lauseissa 1, 2, 4 ja 5 subjekti tarkoittaa edellä puheena ollutta tuttua asiaa. Ei siis voida vedota subjektille tulevaan uutuuspainoon. Kun lukee lauseet alkuperäisessä asussaan, havaitsee kyllä, että subjekti tuntuu saavan melkoisen painon, mutta vankempaa perustetta sanajärjestyksen muuttamiseen pitäisi olla. Jos ikään kuin korvakuulolta tehdään päätelmiä subjektin painosta, vaikuttavat ratkaisuun monet ulkonaiset seikat. Esim. pitkänlainen sana subjektina (5) tai substantiivi, jolla on attribuutti mahd. määritteineen (1, 2), tuntuu hyvinkin painokkaalta, etenkin jos sen yhteydessä oleva finiittiverbi on lyhyt, ilmaisuarvoltaan köyhä sana (2, 5). Tämäntapaiset näkökohdat kai ovat aiheuttaneet sen, että kielentarkastaja on pitänyt subjektia niin painollisena, että se uudistusteorian mukaan kuului predikaatin jälkeen. Joku toinen tarkastaja olisi ehkä pitänyt silmällä vain subjektin mahd. uutuuspainoa ja todettuaan, ettei siitä voinut olla kysymys,

⁸ On mahdollista, että kaksitavuinen *hänen* subjektin edustajana (8. esim.) on painotukseltaan rinnastettava substantiivi-subjektiin.

jättänyt lauseet silleen. Mahdollisuuksia erilaisiin sovellutuksiin on ilmeisesti olemassa. Subjektin painoon perustuvalta sanajärjestyssäännöltä puuttuu kieliopin säännölle ominainen täsmällisyys, ja siksi siitä ei ole riittävää tukea kirjoittajalle eikä myöskään sille, jonka tehtävänä on tarkastaa ja oikaista toisen tekstiä.

II

Toinen kirjakielelle leimaa-antava uudistus koskee verbin ja sen määritteen keskinäistä järjestystä. Lukijan orientoimiseksi viittaa Matti Sadeniemen pikku kirjoitukseen »50 vuotta kielen kehitystä» (Joulukuu 1967. Suomalainen n:o 4 s. 44. Suomen tie 1917—1967). Sadeniemi käytti havaintovälineenä Uuden Suomettaren v:n 1917 joulukuun 6. päivän numeroa ja esitti siitä mm. seuraavat virkkeet: »Suurin piirtein katsoen (näiden rikosten kautta) on täydellisesti meidän maassamme tehty tyhjäksi se vapaus, jota maaliskuun vallankumous *tarkoituseräkseen julisti*» | »Oikeusvaltion nimeä tavoitteleva yhteiskunta ei lakiasäättävän elimensä kautta ikinä voi siihen suostua, jos se tahtoo *mitään luottamusta oikeuteen turvautuvien kansalaisten puolelta nauttia*». Kursiivilla merkittyjen kohtien johdosta Sadeniemi huomautti: »Nykyään asetettaisiin merkityt sanat mieluummin toiseen järjestykseen — painokas määrite lauseen loppuun: *julisti tarkoituseräkseen; nauttia mitään luottamusta oikeuteen turvautuvien kansalaisten puolelta.*» Ensimmäisessä esimerkissä muutos koskee finiittiverbin, toisessa nominaalimuodon määrittettä. Molemmat esimerkit ovat sivulauseita. Samanlainen sanajärjestyksen muutos on yleensä tapahtunut myös päälauseissa, joiden predikaattiosaan kuuluu nominaalimuoto.

Sadeniemen sanonnasta ilmeni, että uudistus koski p a i n o l l i s t a verbinmäärittettä. Määrätapauksissa piti siis verbinmääritteen sijoittua lauseeseen saman periaatteen mukaan kuin subjektin verbinmääritteellä alkavassa lauseessa: painollinen määrite pääsanansa jälkeen, mutta painoton sen eteen. Käytännössä on tapahtunut yleistystä. Myös painoton verbinmäärite viedään yleensä lauseen loppuun. Kielenkäyttöön on todennäköisesti vaikuttanut se, että verbin esiintymistä lauseen lopussa on pidetty vieraana, suomen kirjakieleen saksasta saatuna piirteenä ja siksi karttavana. Moni kirjoittaja katsoo juuri tätä ja varoo jättämästä verbiä viimeiseksi silloinkin, kun sillä on painoton määrite. Kehitys näyttää vievän siihen, että finiittiverbin määritteet sivulauseessa ja nominaalimuodon määritteet sekä pää- että sivulauseessa järjestyvät samaan tapaan kuin finiittiverbin määritteet päälauseessa. Tällaista yhdenmukaistumistendenssiä pidän uudistetun sanajärjestyksen heikkoutena. Kirjakielistä on katoamassa ilmaisutyyppi, jolla käsittääkseni on ollut oma tehtävänsä. Tämä »vanhanaikainen» sanajärjestys ei ole yksinomaan lainaa vieraista kirjakielistä; suomen omassa sanajärjestyksessä on piirteitä, jotka tekevät ymmärrettäväksi, että ns. saksalainen sanajärjestys vakiintui eräisiin kirjakielemme lausetyyppeihin. Kansankielessä on selviä merkkejä siitä, että alisteisessa asemassa olevan verbin määrite sijoittuu pääsanaansa nähden toisin kuin hallitsevassa asemassa olevan verbin määrite. Esitin aikanaan lounaismurteista tätä valaisevaa esi-

merkistöä.⁹ Myöhemmin olen todennut muista murteista samaa. Otan tähän näytteen lauseita, joissa objekti on alisteisessa asemassa olevan pääsanansa edessä.¹⁰

Hämäläismurteista: Se oli siihen aikaan *ku minunki isäni suren tappo* (HKM 65) | *Minä menin yhtenä ehtoonä lutista* (= luhdista) *vaatteita hakkeej ja —* (HKM 382) | *kertaallensa oler raa-matunkil läpi lukenu* (Kannisto, s. 127) | *Lempäälästä yks talonisäntä sitten oli tervaksia ottamassa* (SKM 129).

Itämurteista: *Ja sittek kun ne Ooluun pajuja vevät nin sieltähän ne toe semmosija läkkilootija* (= peltirasioita) *joessa ne sitten niitä tullikkujan suojel'* (SKM 270) | — — ja niihän tuo kuulu moñniim piäseen siitä sitte' *että se om pahhuutesah heettännä siihen* (SKM 273) | *Ne_o enne huuhdie siellä tehneet!* (VKK 55) | — — minä tuun sieltä *nin ne poiijat on kuus oravata soaneet* (VKK 52).

Verbinmäärity voi murteissa kyllä olla alisteisessa asemassa olevan pääsanansa jäljessäkin, mutta en ole havainnut mitään, mikä osoittaisi, että nimenomaan painollinen määräite kuuluisi pääsanansa jälkeen. Päinvastoin on hyvin yleistä, että painollinen määräite on pääsanansa edessä siitä huolimatta, että verbi useissa tapauksissa näin jää lauseen loppuun. Verbinmäärityyn painoon perustuvalla sanajärjestysvaihtelulla ei havaintojeni mukaan saada kansankielestä tukea.

Verbinmäärityn sijaintia koskevaa uudistusta ei tietääkseni ole varsinaisesti perusteltu. Ei ole myöskään tutkittu erilaisten määrityiden mahd. erilaista sijoittamista lauseeseen. Verbinmäärityt eivät kaikki ole samanarvoisia. Olisiko tästä huolimatta kaikkia käsiteltävä samalla tavalla, esim. tavan adverbialia samoin kuin objektia? Kielenkäytön kannalta tämäntapaisilla kysymyksillä on merkitystä.

Seuraavassa tarkastelen korjauksia, joita kustantajan toimesta on tehty edellä puheena olleeseen käsikirjoitukseen. Niistä ilmenee, että verbin ja sen määrityn keskinäistä järjestystä koskevaa uudistusta voidaan käytännössä toteuttaa perin yksioikoisesti.

a) Objekti tai predikaatin täydentämiseksi välttämätön adverbialia siirretty.

N o m i n a a l i m u o d o n m ä ä r i t e : 1. Kyllä tälläkin tavalla opittiin — —, mutta sittenkin tätä menetelmää vastaan *on monta muistutusta tehtävä. — on tehtävä monta muistutusta.*

2. Ne luetaan vielä kuorossa ja sitten *ryhdytään niitä lähemmin tarkastamaan ja selvittelemään. — ryhdytään lähemmin tarkastamaan ja selvittelemään niitä.*

3. Oppilaille tuntemattomia sanoja *ei tietenkään voi näihin lauseisiin sijoittaa. — ei tietenkään voi sijoittaa näihin lauseisiin.*

⁹ Hypotaktisen sanajärjestyksen tehtävistä lounaismurteissa, Virittäjä 1959 s. 252—.

¹⁰ Käytän murrenäytteistä seuraavia lyhenteitä:

Kannisto = Artturi Kannisto, Lauseopillisia havaintoja Läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta. Helsinki 1901.

HKM = Pertti Virtaranta, Hämeen kansa muistelee. Helsinki 1950.

SKM = Pertti Virtaranta, Suomen kansa muistelee. Porvoo 1964.

VKK = J. Juhani Kortessalmi, Vanha Kuusamo kertoo. Helsinki 1964.

Viittaan myös lounaismurteita koskevaan tutkimukseeni, Vir. 1959 s. 264.

Korjaukset koskevat lauseen lopussa olevan nominaalimuodon määrittettä. Painollisen ja painottoman määritteen välillä ei ole tehty eroa. Sellainenkin määrite, joka tarkoittaa juuri edellä puheena ollutta asiaa, on siirretty lauseen loppuun.

Finiittiverbin määrite sivulauseessa: Parasta on kysyä niin paljon kuin aika suinkin *myöten antaa*. — *antaa myöten*.

Tämä vanha vakiintunut sanontatapa on ainoa tarkasteltavasta tekstistä tapaa-mani tähän kuuluva esimerkki. Tekijä on yleensä käyttänyt sivulauseissa samanlaista sanajärjestystä kuin päälauseissa.

b) Tavan, ajan, määrän, tarkoituksen adverbiaali siirretty.

Nominaalimuodon määrite: 1. Joitakin abstraktisiakin käsitteitä voidaan verraten helposti määritellä. — voidaan määritellä verraten helposti.

2. Mutta opettajan ei pidä pelkän periaatteen vuoksi *itsepäisesti noudattaa vain yksikielistä kuulustelutapaa*. — *noudattaa itsepäisesti vain yksikielistä kuulustelutapaa*.

3. Näin heidän on pakko *tarkoin syventyä lauseen ajatussisältöön*. — *syventyä tarkoin lauseen ajatussisältöön*.

4. Nyt on parasta vielä *kerran kuorossa luettaa taululla olevat lauseet ja sanat*. — *luettaa vielä kerran kuorossa taululla olevat lauseet ja sanat*.

5. Silloin on hyvä *edellisellä tunnilla nimenomaan koetta varten harjoitella tämän kieliopillisen asian soveltamista*. — *harjoitella edellisellä tunnilla tämän kieliopillisen asian soveltamista nimenomaan koetta varten*.

Korjaukset koskevat adverbiaaleja, joita ilmaisuarvonsa perusteella on syytä pitää painollisina. Ensimmäisessä esimerkissä sanajärjestyksen vaihdos on merkinnyt nominaalimuodon siirtämistä pois lauseen lopusta. Muut lauseet ovat toisenlaisia. Niissä on nominaalimuodon jäljessä sitä täydentävä adverbiaali tai objekti, joten hyljeksittyä sanajärjestystä ei niissä ollut. Uudistusvaatimus on viety pidemmälle kuin alunperin oli tarkoitus. Kielentarkastaja näyttää noudattaneen ohjetta, jonka mukaan *painollisen* verbinmääritteen tuli olla pääsanansa jäljessä *verbin sijainnista riippumatta*. Tekstin kirjoittaja on käsitykseni mukaan sijoittanut kyseiset adverbiaalit puhekielenomaisesti. Nominaalimuodon edessä niillä on lauseenadverbiaalinen luonnetta; kuulija (tai lukija) tajuaa niiden tarkoittavan nominaalimuotoa määritteineen. Juuri pääsanansa edessä adverbiaalinen painollisuus on tullut selvästi esille. Kun adverbiaali korjatuissa lauseissa on nominaalimuodon ja tämän jäljessä olevan verbiä täydentävän määritteen välissä, niin sen merkitys vähenee. Tekijän sanonta on menettänyt jänteveyttään. Korjauksen johdosta ei myöskään lauseiden objekti saa riittävästi huomiota. Tämä koskee erittäinkin kahta viimeistä esimerkkiä; niissä on kaksi toisarvoista adverbiaalia siirretty objektin yhteyteen.

Finiittiverbin määrite: 1. Osa sanoista jää ehkä ensin heidän passiiviseen sanavarastoonsa, mutta yhä uusiintuvalla toistamisella sanat *vähitellen siirtyvät heidän aktiiviseen sanavarastoonsa*. — *siirtyvät vähitellen heidän aktiiviseen sanavarastoonsa*.

2. Sen sijaan vierasta kieltä oppiva *tavallisesti tuntee nämä käsitteet jo äidinkiellellään.* — *tuntee tavallisesti nämä käsitteet jo äidinkiellellään.*
3. Oppilaat on totutettava siihen, että he *aina lukevat vieraskielisen tekstin useampaan kertaan.* — *lukevat aina vieraskielisen tekstin useampaan kertaan.*
4. On siis luonnollista, että myös opettaja *välillä lausuu ajatuksiaan* eikä vain kysele. — *lausuu välillä ajatuksiaan* eikä vain kysele.
5. Kysymyksiin vastaamisen voi yhdistää käännösharjoituksiin sillä tavalla, että oppilaat *ensin kääntävät joitakin kysymyksiä suomesta englanniksi.* — *kääntävät ensin joitakin kysymyksiä suomesta englanniksi.*
6. — —, joilla ainakin poikaoppilaat *usein ovat paljon suurempia asiantuntijoita* kuin moni naisopettaja. — *ovat usein paljon suurempia asiantuntijoita* — —.

Ensimmäiset kaksi esimerkkiä ovat päälauseita, muut sivulauseita. Sanajärjestykseltään sivulauseet ovat päälauseen tyyppiä. Esimerkeistä havaitaan, että finiitti-verbiä edeltävän tavan, ajan tai määrän adverbiaalin suhteen on korjaustyössä menetelty samoin kuin nominaalimuodon vastaavien määritteiden. Kun finiitti-verbiä täydentävät määritteet tekstissä jo alkuaan olivat pääsanansa jäljessä, antavat korjatut lauseet aihetta samanlaisiin huomautuksiin kuin edellä.

Kansankielessä sellaiset lausekokonaisuuden kannalta katsoen toisarvoiset adverbiaalit, jollaisista tässä on kysymys, ovat sekä finiittiverbin että nominaalimuodon määritteinä yhtä hyvin pääsanansa edessä kuin sen jäljessä. Esimerkkejä.

Hämäläismurteista: *Ja se* (ukkonen) *kävi nim mahrottomasti* että jokaikinen klasi helisi vallan (HKM 20) | *Ja se rupes niin hirveestip porraaj* ja samassa *se putos laattialle* ja *me lapsep pelkäsimme sitä hirmusesti, ku se nin kovastip potki* ja — — (HKM 36) | — — nim minä menin sinnej ja minä oikeen tarkasti *opettelin sitte* että jos ma vaan oppisil lukkeen (HKM 56) | *Mustalaisek kun nin kovastik kerjäävät lihhaa*, nim min otan tu-kastas kii:j ja hu-putan nin että le-ivämpalat si-sässäs he:lisee (Kannisto 265) | *Em mi:nä va-rmaan tiäk kummonenka hal lu-keen si-ttel liä* (mt. 200) | *Ne osu se:ntän nim pi-ahkoin ku:alee(n)* (mt. 226) | *Sem (keinson) pitäs ko-vastikkin auttama(n)* (mt. 231) | *Se oli nim paljo ovela että jälti hevosenza yksimpäin käveleen* — — (HKM 52) | Siälä Kyäm pellolla oli trenki kyntämässä, *ja hevoner rupes nin kovastik kiskoov* vaikk oli nin kovasti hyvä hevonen (HKM 25) | *Nin sano että vallav väkisim meinas häntä sinnes sellällev viärä* (nim. kala) (HKM 62).

Itämurteista: — — ne siinä keettivät siinä hiilloksella — ja siinä nin ne pärreellä *aena kahtovat niitä keettoja* (SKM 264) | *Joka iltä minä salloo* (= salaa) *kävin kuuntele-massa over raasta* (= raosta) mittee ne tuumoo (SKM 271) | — — me menimmä niin se, *karhu makasi pitkim päin näim pesässä siellä* (VKK 46) | — — olimma karhuo tuota, ajamassa syksyllä, ett oli lunta, niim me sitä vaste' että kierrämmä. *Ja me nelejä vuorokautta ajomma jo stä karhuo* (VKK 43) | *No minä siin_en kerinnym muuta ku se Syyvesteri-vainaa se Kallen isä nii se ottaa ja, näin kylellääm makovaa siinä jä, sillä uni vetäsi* (VKK 49) | — — minä tuun sieltä niin ne poijat on kuus oravata soaneet. *Ja ne vastakkaen toolilla nylyköö niitä oravie* (VKK 52) | *no min_em muuta kul lähe hilijalleen työntämään stä, kuusellatvaa sinnej* (karhunpesään) *jä yht äkkie pukkoan sen* (VKK 53) | *Jä pyhäoamuna lähemmä oekeiv varaen kelekalla vetämään niitä* (hirvenlihoja) (VKK 38) | *Jä, hoksin niin nelejä karhuo om peräkkäm mennäk kohnassu!* (VKK 48)

Kirjakieltä ei turhan takia saisi etäännyttää puhekielestä. Kiinnitän myös huomiota siihen, että vapaasti lauseeseen järjestyviä määritteitä voi kirjoittaja, jolla on rytmikorvaa, monella tapaa käyttää hyväkseen. Tarkattakoon adverbiaalien vaihtelevaa sijoitusta seuraavissa Lauri Viljasen lauseissa:

Se otettiin vastaan jääkylmästi (mts. 73) | Kotia kohdannut onnettomuus ei yhdistänyt puolisoja, vaan vieroitti vähitellen heidät kokonaan (12) | *Ibsenin individualismille ominainen eristäytymisen tarve ottaa vastustamattomasti oikeutensa* (74) | Ei olekaan kummeksettavaa, että jaarliin kohdistuva myötätunto vastustamattomasti syvenee ja että hän traagillisessa mielenkiintoisuudessa pyrkii voittamaan Haakonin (85) | Sehän on eräs hänen komeita »päiväuniaa», ja epäilemättä se tuntuu aavistuksellisesti merkitsevän jotakin (116) | Voi kuvitella sentapaista umpimielistä, painostavaa tunnelmaa, joka usein vallitsee Ibsenin runouden kodeissa (28) | *Todennäköisesti se salaisesti rohkaisi häntä kulkemaan nyt yhä määrätietoisemmin »uuden ajan runouden» suuntaan* (150) | Hän ei ole itse selvästi vastannut tähän kysymykseen (255) | *Mutta isänmaanystäväät ovat sitten vuosien mennessä turhaan odottaneet Ingeriltä tekoja* (41) | *Mutta jos lukija vähitellen on virittänyt vastaanottamaan traagillista runoutta, on — —* (108) *Tämä arvoituksellinen päätös on varmaan eniten hämentänyt lukijoita ja tulkitsijoita* (104).

Näyttää mahdolliselta, että kansankielessä näiden adverbiaalien erilainen sijoittuminen osittain riippuu siitä, liittyykö samaan verbiin myös jokin sen täydentämiseksi välttämätön määrite vai ei. Yksityiskohtaista tutkimusta eriarvoisten verbinmääritteiden järjestyksestä lauseeseen tarvittaisiin. Niin kauan kuin tällaista tutkimusta puuttuu, voitaisiin mielestäni ainakin tavan, ajan, määrän ym. niihin verrattavien adverbiaalien osalta tyytyä vain väljästi toteamaan, että niitä käytetään pääsanansa edessä ja jäljessä ja että adverbiaalinen lauseasema ei riipu sen painosta.

Über die neue Wortstellung im Finnischen und ihre Verwirklichung in der Praxis

Eeva Lindén

I

Bei der Neugestaltung der Wortfolge in der finnischen Schriftsprache sollte bei Sätzen und Nachsätzen, die mit einer verbalen Bestimmung beginnen, der Wechsel eingeführt werden, dass im Zusammenhang mit einem definiten Subjekt die sog. direkte Wortfolge stehe, während beim indefiniten Subjekt Inversion herrsche. Letztere wäre auch dann am Platze, wenn ein definites Subjekt besonders betont werde. Das hat sich in der Praxis jedoch nicht durchgesetzt. Die Verfasserin untersucht diesen Satztypus in der Arbeit von Prof. Lauri Viljanen, »Henrik Ibsen. Elämä ja draamat« (Sein Leben und seine Dramen (293 S., 1962 erschienen). Sie zieht zur Erläuterung der Frage ferner Beispiele aus einem Manuskript heran, das durch den Lektor eines Verlages in der Wortfolge korrigiert ist.

Viljanen hat auch in solchen Sätzen Inversion, deren Subjekt nicht besonders betont werden musste. In den Beispielgruppen 1—4 steht das Subjekt am Ende des Satzes; das Subjekt ist ein Substantiv (z.B. *Mielenkiintoisin henkilö on — mainittu Julian Paulsen* 'Die interessanteste Gestalt ist — der genannte J. P.'). Wenn ein kurzes Pronomen als Subjekt steht, ist die Wortfolge direkt (z.B. *Sitä epäpersonallisemmaksi — hän näyttäytyy, — — 'Umso unpersönlicher — zeigt er sich, — —'*). Die Verf. in führt die unterschiedliche Wortfolge auf den Rhythmus zurück. Auch ein definites Substantiv-Subjekt wird mehr betont als ein quantitativsmässig geringes pronominales Subjekt. In Sätzen mit Inversion, wo nach dem Subjekt eine das finite Verb ergänzende Bestimmung steht (Beispielgruppe 5), erhält das Subjekt nach Meinung der Autorin kein stärkeres Gewicht als es bei direkter Wortfolge der Fall wäre. Die Verf. in ist nicht der Meinung, dass mit der Inversion stets auch eine stärkere Betonung des Subjekts verbunden sei. In diesem Satztypus ist die Inversion auch in Verbindung mit einem kurzen pronominalen Subjekt möglich; Beispiele dafür liefern die finnischen Dialekte (z.B. *Sillalaila tuli se kiinnis sitte* 'So wurde er [der Dieb näm.] dann geschnappt'). Einen Nachsatz mit indirekter Wortfolge ohne die verbindende Konjunktion *niin* 'so' vergleicht die Verf. in mit einem Leitsatz nach der oratio directa; die Inversion drücke hier vor allem die Zusammengehörigkeit zwischen dem Satz und dem vorangehenden Ausdruck

aus. Die direkte Wortfolge gibt dem Nachsatz den Charakter eines mit einem normalen Subjekt beginnenden Satzes. Da das substantivische Subjekt in solchen Sätzen normalerweise ziemlich stark betont ist, wirkt der in der Reform geforderte Wechsel — unbetontes Subjekt vor dem Prädikat (= am Anfang des Nachsatzes) und betontes danach — nicht natürlich. Abschliessend weist die Verf. in auf die Unbestimmtheit der Regel hin. Die Betontheit des Subjekts ist ein sehr relativer Begriff. Es ist unklar, welche Faktoren zur Bestimmung dieses Sachverhalts herangezogen werden sollen.

II

Eine zweite charakteristische Änderung für die Schriftsprache ist die Verschiebung der Verbalbestimmung; statt vor dem Beziehungswort, dem Gliedkern, steht sie nun danach. Diese Veränderung betraf in erster Linie die betonte Bestimmung eines untergeordneten Verbs, und zwar die Bestimmung einer Nominalform im Haupt- und Nebensatz und die eines finiten Verbs im Nebensatz. In der Praxis ist hier eine Verallgemeinerung eingetreten. Um eine Endstellung des Verbs im Satz zu vermeiden, wurde in den diesbezüglichen Fällen auch eine unbetonte Bestimmung allgemein an das Satzende gebracht. Ferner war man bestrebt, einige betonte Adverbiale, die in der Schriftsprache ausser als Bestimmungen einer Nominalform auch beim finiten Verb im Haupt- wie im Nebensatz verwendet wurden, unabhängig von der Stellung des Verbs erst nach dem Beziehungswort zu bringen. Die Verf. in untersucht diese Veränderung an Material aus dem obengenannten Manuskript und weist darauf hin, dass die Auffassung, die betonte Verbalbestimmung gehöre hinter den Gliedkern, durch die Volkssprache nicht gestützt wird. Eine detaillierte Untersuchung dessen, welche Stellung die verschiedenen Verbalbestimmungen im Satz einnehmen, wäre unbedingt nötig. Vorläufig aber — so meint die Verf. in — könnte man sich für die Adverbiale der Art und Weise, der Zeit, der Menge usw. mit der Feststellung begnügen, dass sie vor und nach dem Beziehungswort verwendet werden, und dass die Stellung des Adverbials im Satz nicht von der Betonung abhängt.